

FORUM

VÁCIRÓL SZÓLVA

CERUZAVÁZLAT VÁCI MIHÁLY LÍRÁJARÓL

Idő kell még ahhoz, nem is kevés, hogy elfogulatlan, értő, tudományos hitelességű és objektív képet rajzoljunk Váci Mihály életművéről. Nemes embersége, tragikus, hirtelen halála, a köréje nem is alaptalanul szőtt jó legendák most még, úgy érezzük, akadályozzák ezt. Tűnődjünk hát együtt, mi is történt. Hiszen görcsösen ökölbe szorított kéz lett végül a szelíden simogató tenyérből, majdnem-széthulló abból, aki hitte hajdan, hogy egyedül is képes összetartani a világot. S ami a messiás pólusok között van, az tizenöt esztendő a szocializmust építő Magyarország, a halálos ellentétektől barázdált arcú huszadik század és Váci Mihály életéből. Mitől, miért, s hogyan változott a nem rég, és nagyon fiatalon elhunyt Váci Mihály lírája esztendők múlásával? A magyarázat — hangsúlyozzuk, elfogódottak s némileg bizonytalanok vagyunk — ott van a válogatott versekben, a *Százhuszat verő szívében* (Magvető, 1971), de keresnünk kell másutt is. Jól ismerjük a bölcsen összegző sorokat: „Ím itt a szenvedés belül, / ám ott kívül a magyarázat.”

Mielőtt azonban megkísérelnénk feltárni azt a különös kapcsolatot, a kommunista alkotóművész és az objektív, változó társadalmi valóság viszonyát, amelyből végül is megteremtődik a művészet, az alkotás, szóljunk néhány szót arról, vajon kik az „ősök”, elődök — társak abban a kegyetlen birkózásban, amelynek szép keserűségét ekként fogalmazta meg Váci Mihály: „A sorsod ez: — a szenvedéseket / széppé tenyészteni a szíveden, / hogy ami szétmar, felfal tégedet, / másoknak édes gyógyszere legyen” (*A sorsod ez*). Ha a megfogalmazott tragikus paradoxon volna a mérce, sorolhatnánk a világ- s a

magyar irodalom mindazon alkotóit, akik nem az öncélú szép választott emberei voltak, hanem küzdőtársak, toronyőrök, elkötelezettjei az alul levőknek, szenvedőknek, akik sajátjukként élték át tragikusan a közösség gondjait, s ebből formáltak — van-e bizarabb ellentmondás ennél — *szépet, esztétikumot*. Mert hatni akartak, s hitték, ha feltárják a bajokat, mutatják vagy mutatni vélik a kivezető utat, megváltozik a világ. Közülük, ebből a nemes kasztból való Váci Mihály. Azok közül, akik a maguk lázáként szenvedték a világ sebeit.

Költészetének forrásvidéke, úgy véljük, ott van valahol Illyés Gyula lírája körül. (Félre értés ne essék, nem epigon, s nem is sorolható valamiféle „iskolába” Váci poézise.) Magyarságélménye, -tudata, a történelmi folytonosságú feladatok vállalása, az erős parasztsághoz-kötődés, amely soha nem volt provinciális, és nem múlt el értelmiségi sorba emelkedve sem, a „százados szelíd szegénységgel” való, nem kritikátlan vagy mítizáló közösségvállalás, úgy tűnik fel, annak az áramlatnak a tagjává sorolja, amelynek magaslatán az illyési életmű áll. Soha nem volt epigon Váci Mihály, hadd hangsúlyozzuk, szuverén, saját világot teremtett, s bőséggel akad vonás, amely el is választja az említett példaadótól. Nem csupán a tehetség kisebbsége, a szükségszerűen más életút, élményanyag, formakultúra, nem csak az, hogy hol a rezignált Juhász Gyula, hol az elárult forradalmat őrző Vajda János, hol a reneszánsz öröms hangú Balassija bújik meg egy-egy Váci-vers mögött. Hanem — *saját, teremtett világa* mellett — főként az, hogy forradalmiságban, kommunistaságban, a hit „hőfokában” számára a másik nagy példa, századunk Ady mellett legnagyobb magyar lírikusa, József Attila jelöli az utat. (A felszínen talán kevésbé szembeötlő a József Attila-hatás, hisz Váci költészetéből hiányzik — például, s többek között — a kétségbeesetten fegyelmezett, hihetetlen mélyre és messze látó, jellegzetesen József Attila-i racionalizmus, mégis érvényesnek hisszük a leírottakat.) Némileg meghökkentő lehet, hogy a „mesterek-ről” szólunk, s nem a sokban rokon kortársakról, hiszen a Váci-életmű különböző szakaszaiban kínálják magukat a párhuza-

mok, főként a „tűztáncosoknál”, Ladányival, Garaival és a többiekkel, és lelünk, erőltetés nélkül, rokonító vonásokat Nagy László, Simon István vagy akár Csanádi Imre lírájával is. De a hatalmas tömbökből, kisebb sziklákból, és — bőséggel — kavicsokból épülő magyar költészet, amelyet méltán tekintünk irodalmunk „vezető” ágának, nem apró filologizáló hasonlóságkeresések nyomán mutatja meg szerkezete lényegét. Fontosabb a szerkezet egészében keresni az *egy* helyét, mint párhuzamosságokat fedni fel részek között. Még akkor is, ha hevenyészett és alkalmasint pontatlan, vagy akár helytelen az, amit eddig írtunk.

De térjünk vissza most már Váci Mihály okosan, értőn, kissé azonban indokolatlanul bőkezűen *válogatott* verseinek kötetéhez, a *Százhuszat verő szívhez*, próbáljuk megfaggatni, mit mondanak a versek a költőről, a világról, kettejük viszonyáról. Ha nem koptattuk volna el vétkesen, hosszú esztendőik során, számos értékes szavunkat, azzal kezdenénk, de kezdjük is azzal, hogy *hasznos* költészet Váci Mihályé. Tudjuk, kevesebbet mond ez a mai olvasónak, mint az, hogy „esztétikai értékekkel telített”, „szépségekben gazdag” stb. — melleleg ezek is érvényesek Váci lírájára —, mégis a hasznosságot hangsúlyozzuk elsősorban. Hasznos poézis volt ez, több értelemben is. Nekünk, olvasóknak azért, mert többet tudtunk meg a világról, mélyebben ismertük meg magunkat, társadalmunkat általa, mint annak előtte. De az volt azért is, mert Váci Mihály akarta. Hitt abban, hogy amit mond, az részévé válik befogadói tudatának, érzelmvilágának, másként *cselekednek* az emberek, versei olvastán, arrafelé segítik fordítani a világot, amerre a költő is szeretné. Még kései, s bizony már keserű versében is így fogalmaz: „Országot hirdetek, mert vágyom / az idők folyammentiben / tudni: / — egy túlsóparti tájon lesz egy világ, mely nem ilyen.”

Számára lényegtelen volt, ha fájt is néha — sokszor? — a kis acsarkodók harapása, s talán az értők *jogos* bírálata is, hogy hová sorolják, mit tartanak róla a kritikusok, esztéták, irodalomtörténészek. Úgy hitte, egyetlen dolgon méretik a művész

élete, életműve, azon, hogy részévé válik-e a közösség, a nép életének az, amit tett, amire buzdított, vagy nem. Ahogy a *Legendában* írja: „Akit a nép ajkára vesz, vállára veszi azt, / akit a nép vállára vesz, szívébe zárja azt, / akit a nép szívébe zár, nem hal meg soha az / ... Hordják foguk között, mint tavaszi fűvet, / diákok élesztegetik, mint pásztor a tüzet, / hol-tukban is őt éltetik, mint sírok a fűzet.” Mielőtt komor arcú szoborrá merevíténék azonban — egyszerű ember volt —, írjuk ide mindjárt, hogy szeretett és tudott homo ludens lenni, ha kedves táj, jó érzelem, könnyű, simogató élmény ihlette versírásra, hogy tudott játszani is a szavakkal. Elég tán felidézni ez utóbbi bizonyítására — ha Dzsida, Weöres árnya ott sejlik is a háttérben — a *Toronyíránt* néhány sorát: „Síró susogás / sír, susog a sás, / síró szellő zúgó szél száll, / hajlik a hosszú hajló nádszál, / barna bársony bóbíta tolla / puha pihe havazik róla.” De ennek a költészetnek a legsúlyosabb részét elsődlegesen a nemes pátoszú, komoly vagy fogcsikorgatva ironizáló gondolati—politikai versek jelentik. Ezek vonulatát mondhatjuk a betegségtől és sok minden mástól töretett-hányatott, életét, költészetét az ország és a szocializmus sorsára feltevő ember főművének, lírai önéletrajzának, ha mindehhez elvალaszthatatlanul hozzátartoznak többi alkotásai is.

A teljes — az életmű lezáratlanságának figyelembevételével teljes — Váci-portré nem hirtelen alakult ki, s vált véglegessé, hanem fokról fokra bontakozott ki, gazdagodott az esztendőök múlásával. Pályája, úgy véljük, az előjátékot jelentő *Ereszalja* után lényegében két nagyobb periódusra bontható. Az első határa a *Szegények hatalmával*, a második, szükségszerűen, *A sokaság fídval* húzható meg talán. Az 1956-ig terjedő időszak, az „előjáték”, amelynek legkorábban napvilágra került versei a jelen kötet szíves-szép előszavát író Illyés Gyula segítségével tudatták, hogy létezik valahol a Nyírségben egy Váci Mihály nevű költő, inkább egy lehetséges jelentős költészetet előlegez. Így látjuk ma már, ha a kortársi közvélemény lelkesen reagált is, és nem késett az első kötet (*Ereszalja*, 1955)

hivatalos elismerése sem (József Attila-díj, 1956). A szegénység szépségei, szenvedései, a nyírségi táj, a halálos betegség szorításából menekvő ember öröme transzponálódik itt, hol sikeresen, hol kevésbé sikeresen, művészi síkra, kötődés és elvágyódás vitázik, nem is vitázik, csak él szelíden egymás mellett a versekben. A forma híven követi a többnyire csendesen mondani kívántakat, halk zeneiség, lassú, harmonikus ritmus, lágy alliterációk, világos, áttekinthető versszerkezet, jobbra tiszta, érzékletes képek — néhol képzavar, „irodalmiaskodás” —, röviden: ígéretes, tehetséges, de kialakulatlan, sokfelé folytatható nyitány ez. Kevés jele van annak, hogy korával közvetlen kontaktusban él a költő, hogy iparkodik lassan rátenni kezét az élet ütőerére. Az *Emberi közelségből* vall arról, hogy a művészet felszíni jelenségei mögött a lényegét érzi a költő, s talán a *Fiatok mindenkit ölel!* is azt kívánja érzékeltetni, hogy kifelé lábal már az ország a korábbi esztendők mélypontot jelentő helyzetéből. Egyetlen dolognál érdemes itt elidőzni, Váci pályakezdő kötetének harmonikus világképénél. Ha ugyan világképnek mondhatjuk ezt a későbbiekhez mérten csekély rendszerezett tapasztalati és gondolati anyagot. Vajon miért van nyugalom — 1955-ben — ebben a lírában? Hiszen tört szavú már az ének ekkortájt a kor legjobbjainál, „fejbe-lőtt mének szédületével” élnek sokan, s úgy hiszik, „kezükbén a rózsza, lefejezve”. Hogyan szólhatnak — hitelesen — a *Bontja zászlóit szülőföldem!* zárósorai ekként: „Nagy feszültségű vezetékek idegein már felremeg / az áram, ez az új eszmélet, / a jövőbe villant képzelet, / mely falvak villanylámpájában felgyúl, felizzik, mint a táj / ragyogó-szép fantáziája: / — a kommunizmust látja már.” Ha maradéktalan választ nem is tudunk adni, annyit mondjunk azért el, hogy Váci Mihály, betegsége miatti, szerencsés—szerencsétlen kései indulása révén ment maradt a korábbi felemelő és embertörő élmények sodrásban, közvetlenül, résztvevőként megélésétől. A csalódottság, büntudat szükségszerűen kisebb hát nála sokakénál, s 1953 után az ország már valóban kifelé lábalna — ha lassan is — a súlyos bajokból. És Váci Mihály — „Vitalok unokája”!

gondoljunk csak a *Nincsen számodra hely!* soraira — a vant, a lesz a volthoz, a nyírségi szegénység 1945 előtti állati szintre kényszerített életéhez méri. Nem mesterkélt optimizmus, nem csinált harmónia az, amely az *Ereszaljában* helyet kap, akkor sem, ha a korról hitelesebben, művészibben Nagy László és a többiek versei vallanak.

A rosszul formált, túlbeszélt, érzelgős *Nincsen számodra hely!* és az inkább részletszépségei, mint egésze miatt figyelemre méltó *A lámpagyújtás ihlete*, tehát a két „hosszú ének” s az ellenforradalom után kezd lassan szuverénné, sajátossá válni Váci versvilága. Néhány év múlva pedig már első csúcspontjára érkezik ez a poézis (*Mindenütt otthon*, 1961; *Szegények hatalma*, 1964), a felszabadulás utáni magyar politikai költészet legjavához tartozó versekkel (*Kelet felől; Ezt! itt! most!; Staccato; Szegények hatalma; Miránk hasonlítás, kommunizmus!*). Az esztendők a kort és a magyar irodalmat ismerők számára nem kívánnak részletes elemzést. Illyés, Benjámin, Juhász, Nagy László, Zelk Zoltán és jó néhány társuk lírájában a vívódás kap centrális helyet, az eltelt időkkel s önmagukkal való számot vetés, tépettség, káosz gyakorta; vergődés, bizonytalanság, szkepszis Déry, Sarkadi, mások prózájában, az ellenforradalom, a korábbi évek társadalmi problémáinak szenvedélyes elemzése Darvas, Mesterházi, Dobozi műveiben, és folytathatnánk a felsorolást.

Kevesebb súlyos teherrel bontakozhat ki az *Emberavatás* prózaíróinak s a hozzájuk csatlakozóknak, csapódóknak a pályája, s főként a *Tűztáncosoké*. Ez utóbbiak közé sorolódik, okkal, Váci Mihály is. Számukra egyértelmű a társadalmi—művészi feladat, cél: alkotásokkal hasznosat cselekedni, hogy mihamarább megvalósuljon a konszolidáció az országban és a lelkekben, megerősödjék újra a szocializmus. Disszidensek ezrei sodródnak szét a világban, s hullnak súlyos válaszként a Váci-szavak: „Kit bármilyen szál eltéphet a tőtől / s amelyen lombja kivirult — a földtől, / — csak lenge gyom / mely az avarból nőtt föl.” Újrafogalmazódik, mert újra kell, hogy fogalmazódjék, a fiatal kommunista költő tollán Veres

Péter megrendítő hitvallása: én nem mehetek el innen... Megint akadnak, bőséggel, akik azt hiszik, hogy nekik minden társadalmi rendszer, idő, változás konjunktúrát jelent, s vádolja, gúnyolja őket farkasdühvel a Váci-vers (*Bitangok*). De szól-
nak a céltudatos költő szelíd énekei is, tud szeretni, örülni ön-
feledten, bízik a ráció erejében, hisz az élet értelmében. És
versek sorát — igaz, jobbra sikerületleneket — szakítja ki
belőle az újra és újra támadó betegség, birkózik a rá-rá törő
magánnyal. Fájdalmas énekekben, de az értelem szavára fi-
gylve búcsúzik attól a falutól, amely szép emlékekkel is
telített, de ebben a formájában elmúlásra ítélte az idő, s várja,
köszönti a megváltozott, az új falut. Kiszakadva a felnevelő
környezetből, a kassági monotont idéző hangon tudósít arról,
hogy rátalált új közösségére: „Azok közül való vagyok, kik
reggelenként / kiássák magukat a fáradság homokjából, / s
a villamoslépcsőn érzik az elkésett szél / iramát s kezük között
a rézfogantyú / szelíd aranynak álmodja magát” — olvassuk
az *Azokhoz tartozom* szép sorait. Az immár költőként, versei-
ben, azok világképében is kommunistává érlelődött ember, ha
birkózik is kételyekkel, biztosan tudja, hol a helye: „Énnekem
ezt a homloknyi országot, / ezt a kitépett szívnél nem nagyobb
hazát, / e népet és e kor meredekjeit / adta sorsomul a lét”;
nincs kétsége afelől, mi az, ami reá méretett: „A kőre hullt
magnak kőbe kell marni! / A rozs futóhomoknak könyörög!
/ Barázdával nem vitázhat a mag! / Csírázni kell: rövid az egy
tavasz!”

Kész költő kérdez, s felel már a *Mindenütt otthon*, a *Szegények hatalma* verseiben, ha művészete gazdagszik is még majd, s hibátlan soha nem is lesz. Világképe kiforrott, hite rendíthe-
tetlen, sorsa bonthatatlan összeforrt a szegényekével, az alul-
levőkével. Így, a paraszti kötöttségeket őrző kommunista
szemével, s innen méri a világot. Gondot nem okoz már néki
a költői *mesterség*, a nagy, azonos szófajtákat, szintaktikai alak-
zatokat görgető—hömpölygető Váci-versek immár össze-
téveszthetetlenül egyéniek, akárcsak azok, amelyek nyelvi—
szintaktikai antiparalellek sorával fejezik ki az ambivalens

élményeket. Ahogy a mondandó kívánja, kényszeríti, úgy él a költő biztosan a hosszú, zaklatott szabad- vagy jambusverssel, a különböző rímelhelyezésű két-, négy- meg ötsoros strófákkal, a szonettel, tud — ha épp akar — „míves” is lenni ez a „szemtelen hangú, pimasz paraszt”. Rajztchetségét, vizuális ábrázolókéességét clismerően említi Illyés Gyula, s való igaz, Vácínál tisztábban, szebben szerkesztő költő kevés akadt a felszabadulás után indult lírikusok között. De ne legyen meglepetés a felsorolás. A jó versek mellett, ugyanebben az időben, bőséggel akad gyengébben sikerült is, a szó rossz értelmében véve alkalmi alkotás. A döbbenetes crejű *Kelet felől* mellett is állnak ilyenek, a *Staccato*, a *Miránk hasonlítás, kommunizmus!*, az *Édes hazám* olyan társakat kap, mint a jelentéktelen *Állatkerti képek*, a csak tartalma miatt figyelmet érdemlő *Hatszáz forint*, és sorolhatnánk tovább. Hogy mégis „kész költőként” emlídjük a hatvanas évek Váciját, arra teljes értékű politikai költészete mozdít bennünket. Egyik darabjáról — tér híján arról sem részletesen — szóljunk azért külön is. Sokak szemében absztrakció lett az ötvenes évek első felében a kommunizmus, bűvszó, amelynek hallatán el kellett némulni az „apró” bajoknak. Személyes hitelű szép verset írni hozzá, nem is olyan sokkal az ellenforradalom után, szkeptikusnak, cinikusnak, rezignálnak nevezett századunkban? Váci ódát — micsoda „ódsi” forma! — írt a kommunizmushoz. És milyen ódát! Kér, parancsol, kíván, könyörög, és élettél telik meg ez az „absztrakció”. Valósulj meg, légy a miénk, a szegényeké, fo-hász-kodik. Lélegzetvételnél szünetet nem hagyó sodrású versében (*Miránk hasonlítás, kommunizmus!*) a magyar lírában eddig soha nem hallott, szokatlan szókapcsolatokkal varázsolja élővé-érzékletessé a megszólítottat: „Terjedj, te hajnali madárdal; / te fűről ivott harmat-ízű, / szikes földeknek eső-hírű; / égi réten terített széna / . . . Te szalmazsákban cirpelő, / szegény csókoknak tercelő, / tarisznyamélyek fekete, / madár-látta hús kenyere . . .” De ott a hatalmas zoltár, szimfónia végén a birtokos-szegény, a kommunista költő intése is — sokszor és sokan visszaéltek már a hittel —: „Gyökereddél

mi szívünket fogd, ne ereszd el! / Mert széthullunk, kiszárad árad, / s leszél tövis—rács a világnak.”

A hatvanas évek első felében kiteljesedő költészetben azonban sokasodnak az árulkodó jelek, érezhető, hogy változás készül ebben a lírában. Váci magabiztos indulattal — akárcsak tűztáncosságban, szélsőséges szenvedélyességben, kommunista hitben „hú rokona”, Ladányi Mihály — írja kegyetlen gúnyú, haragos verseit a szélkakas-lelkűek ellen (*Péteri had*), söpri félre, ha furcsa is itt ez a kifejezés, az undorító polgárokat, a „népieseket”, az ország sorsára válluk sem rándítókat (*Alföld — nohát!*), de bizonytalanság bújik a düh mögött már ott, ahol arról szól, hogy „szegények hátán ki magasba mászott, / hány! — úrnak érzi magát, a koszos. / Levedlik, bújik az újszörű nyájhoz”, és a soha meg nem elégedés egyfajta huszadik századi kommunista megfogalmazása — „nekem szabadságnak az nem elég, / ha a nyomorúság leveszi népem / szájáról fojtogató tenyerét. / Azért csupán, mert már nem szolga régen, / — még nem szabad a nép!” — mögött ott sejlik már valamiféle elbizonytalanodás, félelemérzet.

Még mindig harmonikus a Váci-líra világképe. S nem csinált harmónia ez sem. A költő ösztönösen—tudatosan érzi, hiszi, jófelé megy a világ, ha perel, egy konkrét jövőkép tudatában teszi, de ott érezzük — vagy a későbbi versek ismeretében érezni véljük — az elbizonytalanodás hangjait. Szaporodik a disszonáns jelek száma. Árulkodik a versstruktúra — mind több az állandó, vagy verstest és lezárás közötti ambivalenciát hordozó szerkezet — és, természetesen, ennél erősebben egy-egy vers tartalma. *Jöjj vissza, lúí betegség!* — fohászkodik a magát igazán csak az egészséges, férfias küzdelemben jól érző ember, s üzötnnek, hajszoltnak rajzolt madár a költő, mind magasabbra kényszerül, semmi nem számít, mert kell a *látvány* a közönségnek, ha bemutatója belepusztul is (*Pacsirta*). Igen, erősödik a disszonancia, mind érdekesebb a verszene, mind több a lelki és a versbéli enjambement. Mintha a katedrálisépítőnek kezdene elmenni a kedve a téglarakástól. Értelmetlennek vélné munkáját, s készülné félreállni Váci Mihály? Az *Eső a homokra*

című kötet előtt itt-ott megjelenő versek ilyesmivel is ijesztettek bennünket, *A sokaság fia* azonban végül is egyértelműen más választ adott.

Mi is történt voltaképpen? Meg kellene keresni erre a választ. Nem csupán azért, mert e sorok írója, korábbi, Váciról szóló kritikája után elmarasztaltatott — kérdés, jogosan-e — a válaszadás hiánya miatt, hanem elsősorban azért, mert Váci életművének és a hatvanas évek magyar irodalmának egyik kulcskérdése ez. Ha válaszuk igazságában nem is vagyunk bizonyosak, néhány gondolatot megkísérlünk kifejtetni. A felszabadulást követő történelmi periódusban a szegénység százados álmai váltak, ha nem is maradéktalanul, súlyos problémáktól mentesen, valósággá. Történelmi nagyságrendben gondolkodva, mondhatni máról holnapra, pillanatok alatt. Az ellenforradalmat, lett légyen bármilyen kegyetlenül pusztító, lélekromboló epizódja szocializmusunk történetének, félresöpörte a magunk ereje, a mások segítsége. Esztendők alatt végbement a konszolidáció. A küzdelem nyílt volt, a frontok tisztázottak. Váci s a vele korban, hitben rokon alkotók sodró lendületű, a szó jó értelmében mondva látványos időkben nevelődtek, érték művésszé, felnőtté. Nem könnyű, sőt sokszor hihetetlen nehéz, de lázas, küzdelmes években. A konszolidáció permanenssé válása, a forradalom jelleg-(de nem lényeg-) váltása megzavarta a másban felnőtteket, hiszen a súlypont áttevődött a hétköznapi, „szürke aprómunkára”, nincs *belső* ellenség, akivel harcolni lehetne, kellene, „csak” rengeteg megoldható és feltétlenül megoldandó feladat, probléma. Kétségkívül kommunistaként, de tévesen, kezdték elveszettnek, elárultnak hinni keserű pillanataikban a forradalmat. Nem véletlen, hogy egyre többször vetődött szemük, Vácié, Ladányié, másoké is nosztalgiával Latin-Amerikára, az imperializmus elleni nyílt, fegyveres harc színterére. Nem véletlen az sem, hogy Váci ekként idézi posztumusz kötetében Vajda Jánost: „Csak ő virrasztott egyedül. / Fel nem kent homloka verte a koporsót. / Világnyi zokogással ébresztette a halottat, / akinek nem voltak már siratói. / Ordított

neveletlen a hallgatag klasszikusok között. / Virrasztott, mert ő nem felejtette el / húsz év múlva, harminc év után / a férjhez adott, »tiszteessé lett« forradalmat.”

Könnyű lenne fölényesen megállapítani, hogy Váci vagy mások tévesen ítélték-ítélik meg itt és most létünk lényegét. Lenne is benne igazság. De ostoba felületesség az, amelyik Váciék szenvedő, vívódó, keserű, esztétikai értékkel bíró verseit ennek alapján elutasítja. Egyfelől azért, mert értünk szóló énekek ezek, ha alkotóik alkalmasint tévesen ítélik is meg szocialista fejlődésünk újabb szakaszát. Másfelől azért, mert elégséges számú, a lényegyet nem érintő, de torz, keserítő, a szocializmustól idegen *jelenség* zavarta a közelmúltban, s akadályozza ma is fejlődésünket. Nem alaptalanul vált tehát meghasonlottá, diszharmonikussá többek poézise a hatvanas évek magyar lírájában. Nem alaptalanul, akkor sem, ha a jelenséget tévesen azonosították a lényeggel. A művész, a kommunista alkotó egyik fő célja, feladata, hivatása éppen az, hogy „tisztá szigorúsággal” őrizze a rendet. Hogy pereljen mindennel, ami akadályozhatja emberi kiteljesedésünket, s azt, hogy előbbre menjen a világ. Soroljuk-e azokat a valóságos keserítő-kedvetlenítő mozzanatokot, amelyek személyes lírai élményként való megélése bevitte majd kiteljesítette a hatvanas években Váci lírájában a disszonanciát? Az anyagi érdekelttség jogos, kényszerű funkcionáltatásának torz mellékhajtásait, a szocialista demokrácia nem kellő ütemű, mértékű kibontakozását, sőt helyenkénti visszafejlődését, a volt szegénysorok lassú, nehézkes felszámolását, az onnan jöttek ma is meglevő, fájó, elevenbe vágó hátrányait, az „éljünk jól és a mának” térhódítását, a küzdelemre felesküdtöttek egy részének csendesebb vizekre történt elvonulását? Szükségtelen. A lényeg az, hogy mindkét komponens, az objektív és a szubjektív is közrejátszott abban, hogy megváltozott a tárgyalt lírai életmű jellege, s ami még fontosabb — szólunk még erről —, hogy Váci Mihály, a történelemben élő, a küldetéses ember végül is úrrá lett válságán.

Pedig éppen utolsó esztendeiben tárgult ki költői világa, bővült olyan mozzanatokkal, amelyek méltán felfokozhatták

keserűségét. Ekkor élte át a legmélyebben a civilizációs folyamat, a tudományos—technikai forradalom tragikus ellentmondásait, lett valóban személyes élménye immár túl a szűkebb hazán, a nagyobb pátria, a világ s az emberiség létállapota. Hit és hitetlenség, lemondás és újrakezdés, halálvágy és élniakarás között vergődik, csapong az utolsó években ez a kommunista költészet. A küzdelmet látszólag félbeszakította a fizikai pusztulás, tudjuk azonban, hogy Váci Mihály győzött. A művészi válságot jelentő intermezzo, az *Eső a homokra* után *A sokaság fia* már úgy teljesítette ki a disszonanciát, hogy abban ott volt egy új, kiküzdött, megszenvedett harmónia ígérete, alapja. Ennek a kötetnek a verseiben már egy olyan egyetemes érvényű kommunista költészet készülődött, amely, ha folytatódik, a legnagyobbak közé emelhetne volna alkotóját. Erről a pályázáró kötetről értéke, jelentősége miatt külön s részletesen kellene szólni. (De megtettük már másutt — *A LXXIX. zsoltár; Kortárs, 1971/7. sz. 1110—14.* —, s itt csak önmagunkat tudnánk ismételni.) Ebben szólal meg a legnagyobb erővel, a de profundis clamavi keserűsége: „Csontomat összetörték, / megtaposták az arcom, / gázoltak a szemembe, / kioltották a homlokom, / letérdeltettek engem”; itt nyer megrendítő versek sorában kifejezést az az élmény, hogy százczrek hálnak éhen naponta a földön, miközben dúskál egy szűk, kiválasztott réteg; hogy nem csupán előre lép, de pusztítja is önmagát az emberiség. Itt kap — igaz, a *Százhuszat verő szívben* nem, csak a posztumusz *A sokaság fide*ban — külön ciklust a halálvágy (*Sóvárgom a halált*), öntépő, keserű megfogalmazást a kétkedés a küzdelem, a küldetés értelmében (*Mire volt jó?*), s még egy sor tragikus élmény.

De itt teljeseedik ki Váci — politikai lírájának szintjét ugyan soha el nem érő — táj- és szerelmi költészeté, itt kapja meg esztétikailag a legmagasabb szinten internacionalista magyarságtudata a megfogalmazást (*Kell lenni valahol egy őshazának*), s ezekben az esztendőkbén születnek a már-már reménytelen-ségben a remény versei, crősödik újra a szegénység, a nép, az emberiség kommunista költőjének rendteremtő igényc,

szándéka: „kristálykupolát szerkesztek én / e szembenálló / két világ fölé, / mely ketté tépett”. Régtől rendelkezett már Váci azzal a tehetséggel, amellyel megépíthető egy nagy lírai életmű. Ott volt ennek részbeni megvalósulása, s még inkább az ígérete a *Szegények hatalmában*. Most, tovább gazdagodva, szenvedések terhe alatt, mind több ellentétet, vélt és valóságos igazságot megismerve annál is magasabbra és tovább léphetett volna. Túljutott a rövid ideig tartó művészi—emberi válságon. Elkezdte hát téglából, hasznos anyagból s használni akarón újra építeni a katedrális. „Újra kell kezdeni mindent, / — minden szót újra kimondani. / Újra kezdeni minden ölelést, / — minden szerelmet újra kibontani. / Újra kezdeni minden művet és minden életet, / kezünket mindenkinek újra odanyújtani.”

Elkezdte, az idő azonban megelőzte őt, s befejezetlen maradt a mű. Lesz-e, aki folytatja? Elment, nagyon korán, Váci Mihály, a nyírségi parasztság s az emberiség jobbik — szegényebb — felének kommunista költője. Életművének értéke, úgy véljük, nem éri el felszabadulásunk utáni irodalmunk csekély számú szintézisteremtőit. Hazug, hamis kegyelet volna az, amelynek nevében elhallgatnánk ezt. De emberségben, hitben, használni akarásban méltó, egyenrangú társa Váci Mihály a magyar irodalom legnagyobbjainak.

HAJDU RÁFIS